

Snježana Kordić

Ruhr-Universität, Bochum

**Татьяна Вячеславовна Булыгина, Алексей Дмитриевич Шмелев:
Языковая концептуализация мира (на материале русской
грамматики)**

Škola „Языки русской культуры”, Москва, 1997, 574 str.

Primljeno 1. 9. 1999.

Prihvaćeno 10.10.1999.

Knjiga *Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики)* okuplja radove Tatjane Vjačeslavovne Buligine i Alekseja Dmitrijeviča Šmeleva napisane od 1980. do 1995. godine u različitim znanstvenim časopisima, zbornicima i monografijama. U osnovi svih radova istraživanje je odnosa između semantike i pragmatike, kognitivnog i komunikativnog, objektivnog i subjektivnog pri opisu jedinica ruskog jezika. Većina je radova nastala zajedničkim radom autora, a manji dio napisali su odvojeno.

Prvi i najveći od sedam dijelova knjige, „Онтология явлений и русский вид” (str. 13–189) posvećen je glagolskom vidu. Njemu se prvo prilazi s kognitivne strane tako što se opisuju kognitivne karakteristike jezičnih izraza: gramatičke i semantičke kategorije i njihove povezanosti, tipologija predikata u ruskom jeziku, prostorno-vremenska lokalizacija kao nad-kategorija u rečenici. Zatim se govori o ontološkoj osnovi glagolskog vida u ruskom jeziku: o vrstama predikata i aspektualnosti iskaza, o misaonim predikatima s obzirom na aspektologiju, o identifikaciji događaja kroz uzajamni odnos ontologije, aspektologije, leksikografije. Završno poglavlje u tom dijelu knjige bavi se tipovima kauzativnosti i leksikografskim opisom ruskih kauzativnih glagola.

U drugom dijelu knjige, „Логические операторы в естественном языке” (str. 193–240), opisuju se mogućnosti izražavanja količine riječima kakve su, npr., ruske opće zamjenice *всякий, каждый, любой, все*, priloži *мало, много, немногие, многие*. Prvo se govori o mehanizmima kvantifikacije u jezicima i o semantici količinskih procjena, a zatim o jeziku i modalnoj logici.

Treći dio, „Прагматика и иллюкутивная модальность” (str. 243–315), započinje poglavljem o granicama i sadržaju pragmatike. U njemu se prvo daje kraći pregled povijesti proučavanja jezične pragmatike, a na to se nastavlja opis teorije govornih činova i tekst o pitanju granica između pragmatike, s jedne strane, i semantike, gramatike i lingvistike, s druge strane. U trećem se dijelu govori o klasifikaciji rečenica s obzirom na cilj govorenja i o funkcionalnoj stilistici. Opisuju se posebnosti kancelarijskog stila, znanstvenog stila i razgovornog jezika. Zatim se istražuju upitne rečenice u dijalogu, pri čemu se detaljnije osvjetljava značenje i funkcija upitnih riječca *разве* i *неужели*. Razmatra se i posredno izražavanje poticaja, koliko se ono oslanja na općekomunikativne postulate a koliko na izvanjezične konvencije. Slijede poglavlja u kojima se opisuje izražavanje hipoteza i kvazitvrđnja, te izražavanje zamjerki u obliku suglasnosti.

U četvrtom dijelu, „Лицо и время в наивно-языковой модели мира” (str. 319–381), veći je broj vrlo zanimljivih tema. Prva od njih posvećena je pitanju koliko u ruskom jeziku ima osobnih zamjenica i pitanju transpozicije osobnih zamjenica. Opisuju se razne upotrebe

istog oblika zamjenice, npr. upotrebe zamjenice prvog lica množine u ruskom jeziku, ali i u drugim jezicima: tzv. skromno *mi*, autorsko *mi*, solidarno *mi*. Pod transpozicijom oblika zamjenica misli se na upotrebu oblika prvog i drugog lica, ali ne u njihovu pravom značenju upućivanja na govornika, odnosno na sugovornika. Osim toga, transpozicija pokriva i slučajeve upućivanja na govornika, odnosno na sugovornika, ali ne pomoću pravih označivača, tj. ne pomoću prvog i drugog lica. Takva je transpozicija u određenim društveno-kulturnim uvjetima čak pravilo, pa tako u rečenici *Sud se povlači na vijećanje*, nije moguće upotrijebiti zamjenicu prvog ili drugog lica **Mi se povlačimo na vijećanje*, iako govornik upućuje i na sebe. Uzroci transpozicije su različiti: nekad je to povezano s potrebom osloboditi se deiktičnih elemenata i svesti mogućnost nesporazuma na minimum. Na primjer, u telefonskim je razgovorima uobičajeno reći *Dobar dan, Petar ovdje* ili *Dekanat ovdje*, iako pojedinac upućuje na sebe. Transpozicija se katkad upotrebljava jer donosi drugi sadržaj, npr. kada otac kaže sinu *Kako ti to razgovaraš s ocem*, time izražava drukčiji sadržaj nego pomoću *Kako ti to razgovaraš sa mnom*. Nekad transpozicija čak dovodi do promjene istinitosi, npr. kada otac kaže sinu *Ti si jedini čovjek koji si dopušta razgovarati sa mnom takvim tonom*, naspram *Ti si jedini čovjek koji si dopušta razgovarati s ocem takvim tonom*.

Najučestaliji oblici transpozicije zamjenica u ruskom jeziku, a podudarno je i u hrvatskome, jesu: a) govornik govori o sebi u trećem licu: *Mama je sada zauzeta, zlato*; b) govornik govori o sebi u množini: *Odmah ćemo ti napraviti papicu*; c) govornik govori o adresatu u trećem licu: *Jurica hoće jabuku?*; d) govornik se, govoreći o adresatu, koristi prvim licem množine: *Sada ćemo se lijepo skinuti i ići kupati*. Kada se upotrebljava *mi* umjesto *ja* ili *ti*, onda se stvara situacija ravnopravnog sudjelovanja govornika i adresata, ono o čemu se govori predstavlja se kao opći problem, izražava se značenje solidarnosti. Ta se metoda koristi i u razgovoru liječnika s pacijentom, frizera s klijentom itd.

O zamjenici *Vi* upotrijebljenoj kao izraz poštovanja u obraćanju jednoj osobi autori knjige zapažaju da ima različita sintaktička svojstva u usporedbi sa zamjenicom *vi* kad izražava običnu množinu. Slaganje atributa na *Vi* iz poštovanja razlikuje se od slaganja uz *vi* koje izražava množinu. Na primjer, *Vi* zahtijeva množinu atributa *sam* u nominativu, a jedninu tog atributa u kosim padežima: *И говорю ей: как вы милы Вы сами знаете давно, что вас любить немудерно* naspram *Любите самого себя, Вам самому это бы обидно*. Zato o upotrebi oblika *Vi* autori zaključuju da se ne može razmatrati kao transpozicija drugog lica jednine jer bi to narušilo pravilo da transpozicija ne mijenja izvorno slaganje: ne može se objasniti zašto, npr., atribut *sam* u nominativu podliježe izvornom slaganju, a u kosim padežima semantičkom slaganju. Očito je da za *Vi* iz poštovanja postoje posebna pravila slaganja te da zato treba izdvojiti to *Vi* kao zasebnu zamjenicu u sustavu zamjenica ruskog jezika.

Dalje se govori o tzv. nultim zamjenicama: o referencijalnim i pragmatičkim svojstvima zamjenice *Øti* i nulte zamjenice koja označava 3. lice množine. Autori zaključuju da sustav osobnih zamjenica u ruskom jeziku sadrži: a) zamjenice u jednini: *ja*, adresatno *ti*, uopćeno-osobno *Øti*; b) zamjenice u množini: *mi*, množinsko *vi*, formalno *Vi* za obraćanje jednoj osobi, neodređeno-osobno nulto treće lice množine; c) zamjenicu trećeg lica promjenjivu po rodu i broju.

Pitanja vezana za zamjenice time nisu iscrpljena. Slijedi još jedna tema posvećena njima: na primjeru engleskog jezika autori opisuju razne strategije za slaganje anafore kada spol referenta nije specificiran. U većini europskih jezika tradicionalno nemarkirani način izražavanja anafore kad je nespecificiran spol referenta, jest muški rod, npr. u engleskom *he* (upotreba *they* za uopćenog referenta nije normativna). Na osnovi primjera autori zaključuju da su u engleskom jeziku moguće tri anaforičke referencije kad antecedent nije specificiran prema spolu: a) tradicionalna, pod kojom se podrazumijeva upotreba zamjenice muškog roda *he*, b) politički korektna ili neseksistička, kako se naziva upotreba neutralnog *he or she* ili *sl/he*, c) feministička, koja se odnosi na upotrebu zamjenice ženskog roda *she*. Katkad kod istog

autora ima kolebanja pri izboru jedne od tih strategija pa se u istom članku mogu pojaviti i sva tri načina anaforičkog upućivanja na nespecificirani spol.

Peti dio knjige, „Пропозициональные установки и проблемы интенциональности” (str. 385 – 434), govori o posrednim pitanjima, posebno o njihovoj povezanosti s faktivnošću, zatim o procjenjivačkim govornim činovima, te o imenovanju i autonomnosti imena, a pruža i jedan opis ruskih glagola nazivanja. U šestom dijelu, „Аномалии в речевой деятельности” (str. 437 – 477), opisuju se nenamjerne i namjerne anomalije govorenja, paradoks samofalsificiranja, jezična demagogija, osobito postupak apeliranja na realnost kao dio demagogije. Posljednji, sedmi dio knjige, „Национальная специфика языковой картины мира” (str. 481–539), bavi se pitanjem leksičkog sastava ruskog jezika kao odraza „ruske duše”, najviše riječima *duh*, *duša* i *tijelo* u ruskom jeziku, zatim paradoksima identifikacije, te simboličkim radnjama i njihovim odrazom u jeziku. Na kraju je knjige popis literature, kazalo pojmova i kazalo riječi koje su istraživane.

Budući da se unutar knjige *Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики)* T. V. Buligine i A. D. Šmeleva opisuje zaista mnogo različitih tema, može se tvrditi da će gotovo svatko naći nešto zanimljivo u njoj, a pogotovo oni koje privlače pitanja odnosa između semantike i pragmatike, između kognitivnog i komunikativnog.

